

ICOANELE DIN ȘCOLILE CONFESIONALE ALE PROTOPOPIATULUI ORTODOX SEBEȘ (1911-1917)

IOANA RUSTOIU
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

O cercetare inițiată de noi în urmă cu câțiva ani, încă în curs, prin care încercăm o cuantificare a patrimoniului deținut de biserici în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX pe baza surselor arhivistice, a surprins de la început prin lipsa aproape totală a informațiilor legate de existența în școlile confessionale românești a icoanelor. Cum școala confesională aparținea bisericii și era pusă sub oblăduirea unui sfânt, în sala de clasă ar fi trebuit să se afle cel puțin o icoană a acestuia.

Inventarele parohiale încheiate la finalul fiecărui an enumerau mobilierul existent: bănci, mese, scaune, table pentru scris, dar și rechizitele aflate în școlile confessionale: cărți, hărți ori mape cuprinzând diferite planșe, nu însă și imaginea patronului școlii care ar fi trebuit expusă undeva în clasă! Prima impresie era aceea că icoanele se aflau totuși în sălile de curs, doar că au fost omise de cei care scriau aceste inventare. Excepțiile sunt puține: preotul Nicolae Cado, slujitor al comunității ortodoxe din Pâclișa (Alba Iulia) consemnează într-un inventar al averii parohiei și obiectele aflate în patrimoniul școlii: „o tablă neagră, procurată în anul 1879; 13 bănci pentru școlari, procurate în anul 1894; o mapă a Austro-Ungariei, procurate în anul 1894; o mașină de comput, procurate în anul 1879; o masă pentru învățătoriu, procurate în anul 1894; un scaun pentru învățătoriu, procurate în anul 1894; un portret a Marelui Arhiepiscop și Metropolit Andreiu baron de Șaguna, procurat în anul 1894; un portret al Mecenatului Emanoil Gozdu, procurate în anul 1894; 2 icoane mici: *Iisus ca prunc și Ioan Botezătorul*, procurate în anul 1894; table de părete de cetit, românești și magiare, procurate în anul 1903”. Toate valorau 240 florini¹.

Jurnalele de casă ori cele câteva *Cronici* bisericesti păstrate în fondurile parohiilor nu consemnează pe filele lor achiziționarea de icoane pentru școală. O excepție a apărut și aici: în *Cronica* Parohiei ortodoxe Deal, preotul Nicolae Dura descrie ca evenimente ale anului 1911 înnoirea iconostasului bisericii prin implicarea *Reuniunii de femei* prin care s-au cumpărat *icoanele apostolilor* și a *Sf. Treimi*, zugrăvite pe tablă de pictorul Nicolae Baciș din Agârbiciu și că „tot cu această ocaziune s-a comandat și plătit din parte-mi și o *Icoană preafrumoasă reprezentând pre Sf. Ierarh Nicolae*, care sfințită în ziua prasnucului său s-a introdus în aceeași zi în școală inaugurându-se de hram al școalei, cu care ocaziune s-a ținut din parte-mi o cuvântare despre chemarea școalei”²; *Jurnalul*

¹ SJAAN, fond *Parohia ortodoxă Pâclișa*, acte inventariate, dos. 1/1903, f. 4^r.

² SJAAN, fond *Parohia ortodoxă Deal*, reg. 4/1903-1950, f. 11^r.

de casă al Parohiei ortodoxe Sohodol consemnează în anul 1913 cheltuirea a 5 coroane din lada bisericii „pentru icoana copiilor infectați de morhuri lipicioase pe seama școalei”³.

Prezența/absența icoanelor din școlile confesionale românești nu trebuie totuși să ne surprindă, căci problemele importante erau altele, principala deficiență constituind-o clădirile neconforme ori cadrele didactice slab calificate. Rapoartele protopopilor din timpul inspecțiilor școlare rețin alte lipsuri ale școlilor românești: absența manualelor, a materialelor didactice necesare (globul pământesc, hărți), igiena precară⁴. Deși se făceau eforturi pentru zidirea de noi edificii școlare și îmbunătățirea mijloacelor de subzistență ale dascălilor, situația acestora continuă să fie precară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Este momentul în care și interesul credincioșilor față de biserică începe să scadă din intensitate. Legea din 1891, prin care căsătoria religioasă nu se putea încheia decât dacă exista deja căsătoria civilă, afectează mult biserica, în condițiile în care, în paralel, biserica pierde teren și din punctul de vedere al educației școlare a credincioșilor săi, școlile de stat făcând tot mai multă concurență celor confesionale. Recomandările ierarhilor bisericilor românești, au fost pentru implicare mai activă a preoților în viața comunității⁵. O atenție mai mare trebuia acordată catehizării din școli. Vigilenți trebuiau să fie și la icoane, care trebuiau pictate doar după stilul oriental și nu reprezentându-l pe Dumnezeu „într-o formă de caricatură”⁶. Colaborarea dintre învățător și preot era obligatorie pentru bunul mers al școlii, în condițiile în care preotul era și director școlar, neînțelegerile dintre cei doi având un efect negativ asupra bunului mers al educației începând cu desfășurarea orelor de curs până la dotările materiale necesare unei bune instrucții școlare.

Noua Lege a educației, adoptată în 1907 reorientează și mai mult preocupările Consistoriului sibian spre școala confesională, pentru a putea salva ceea ce reușise totuși să construiască. Printre îndatoririle pe care trebuiau să le respecte școlile - confesionale sau de stat - erau conform Legii 27/1907 și cele

³ Înregistrare din 14 mai 1913 (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Câmpeni*, acte înregistrate, dos. 1/1914, f. 583^f). În inventarul bisericii încheiat în anul următor, informația referitoare la averea mobilă a școlii este una strict generală: „mobile și requisite școlare, 474 cor, 20 fil” (*loc. cit.*, f. 580^f). Edificiul școlar din Sohodol era recent construit: „Școala zidită din peatră și cărămidă, acoperită cu șindile, stare bună, edificată în anul 1909, cu ajutorul parochienilor” (*loc. cit.*, f. 579^f).

⁴ Vezi Brusanowski 2005, p. 505-511. Deși încă din 1870 s-a încercat implicarea inspectorilor mireni în școlile confesionale, sarcina verificării stării edificiilor școlare, a pregătirii învățătorilor și a școlarilor a rămas doar pe seama protopopilor (*ibidem*, p. 498-500). Starea precară a învățământului confesional cauzată pe de o parte de sărăcia comunităților ortodoxe, dar și de lipsa de pregătire corespunzătoare ori de zel a învățătorilor face ca prezența/absența icoanelor să fie neimportantă și să lipsească multă vreme din consemnările inspecțiilor protopopilor.

⁵ În acest sens a acționat și episcopul Ioan Mețianu (vezi Soroștineanu 2005, p. 229-240).

⁶ *Ibidem*, p. 238. Aluzia era, firește, la icoanele de la Nicula!

referitoare la afișarea în fiecare școală a emblemei țării ungurești atât deasupra portalului, cât și într-un loc potrivit din sălile de învățământ, a tabelelor de perete cu subiecte din istoria Ungariei, iar la sărbători naționale arborarea stindardului național maghiar. Se permitea, de asemenea, afișarea emblemei comitatului sau a comunei, o inscripție putea face referire la caracterul școlii, iar în sălile de învățământ puteau fi expuse portretele episcopilor religiei căreia îi aparținea școala și însemne religioase, în cazul școlilor românești icoane ale sfinților din calendarul ortodox, care dovedeau pietatea elevilor. Ministerul de culte și instrucțiune publică se obliga să asigure aceste materiale, precum și hărțile necesare⁷.

Introducerea din 1910 a unui *Protocol al inspecțiilor școlare*, formular tipărit, cu 18 puncte, face ca raportările inspectorilor școlari să fie clare și, mai ales, unitare⁸. La punctul II.2 al formularului, inspectorul școlar trebuia să completeze dacă „este provezută școala cu insignii religioase (sf. Cruce, icoane religioase, tablouri, portrete de ale arhierilor și binefăcătorilor bisericii și cari sunt acelea)”, dar și dacă s-a serbat hramul școlii. Urmau date referitoare la calificarea învățătorului, iar la final observațiile inspectorului regesc - dacă acesta a vizitat școala - și recomandările sau dispozițiile protopopului.

Rapoartele inspecțiilor școlare efectuate pe baza acestui formular tipizat s-au păstrat în fondul arhivistic al Protopopiatului ortodox Sebeș începând din anul 1911 (*fig. 1a-d*). În privința școlilor aflate sub administrarea sa, protopopul Sergiu Medean remarcă starea sălilor în care copiii învață, face observații cu privire la materia predată, la dotarea școlilor cu rechizite și insigne religioase, dar și recomandarea sărbătoririi hramului școlii, în condițiile în care majoritatea acestora aveau pe pereți doar tablourile episcopilor Andrei Șaguna și Ioan Mețianu ori portretul lui Emanuil Gojdu. De asemenea, formularele tipărite ale vizitațiilor canonice aveau consemnate în rubricatura protocolului și informații referitoare la școala confesională: dacă este corespunzătoare, câți învățători funcționează, câți elevi sunt înmatriculați, de unde provine salariul învățătorului, manualele folosite, cum sunt băncile, tabla, mașina de calcul, tablele din istoria naturală, mapele din geografie, dacă este școală de pomi, bibliotecă școlară, dacă cercetează învățătorul biserica, cântă în cor, dacă a făcut

⁷ Exista desigur și o condiție: „Acestea însă nu pot conține deducțiuni istorice și geografice străine și nu pot fi decât produse din patrie” (Brusanowski 2005, p. 359).

⁸ În fondul Protopopiatului ortodox Sebeș astfel de protocoale tipizate ale inspecțiilor școlare s-au păstrat începând cu 1911 (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1911, f. 1-112), anul în care Onisifor Ghibu, în calitate sa de inspector școlar arhidiecezan, trăgea și semnalul de alarmă asupra stării deloc conforme a școlilor confesionale românești (Brusanowski 2005, p. 516-519).

„producțiuni literare cu elevii, învață pruncii cântări liturgice, naționale ori colinde sau dacă ține conferințe pentru popor”⁹.

Urmărind consemnările acestor tipizate ale inspecțiilor efectuate de protopopul Sergiu Medean putem reface tabloul icoanelor aflate în școlile confesionale ale Protopopiatului ortodox Sebeș. Prezența lor era din păcate sporadică, doar 6 școli din cele 26 inspectate având în sălile de curs expuse icoane ale sfinților patroni. Astfel, școala confesională din *Cacova*, în edificiul școlar cu sălile de clasă considerate corespunzătoare desfășurării instruirii elevilor, era expus doar „portretul lui Șaguna”, astfel încât protopopul recomandă: „Învățătorul să observe planul de învățământ. În școală să se pună insignă religioasă și să se serbeze hramul”¹⁰. Școala din *Câlnic* avea într-o clasă doar tabloul lui Șaguna. Lipseau de aici rechizitele necesare elevilor, iar protopopul sugerează procurarea acestora, dar și „să se serbeze hramul și să se pună în școală icoane religioase”. Celui de al doilea învățător, în clasa căruia nu găsește nici un portret ori icoană, îi recomandă doar „să cetească copiii mai bine. Cetitul să se propună mai intensiv și cu rezultat mai bun”. De asemenea, era nevoie de organizarea unui „cor pentru copii”¹¹. La *Căpâlna*, protopopul găsește un edificiu școlar total necorespunzător desfășurării orelor. Referitor la insignele religioase, protopopul constată că „nu este nimic”, astfel încât dispune: „să se adapteze școala și procure requisitele cari mai lipsesc, să se pună în școală insigne, icoane religioase. Să se serbeze hramul”¹². În protocolul de inspecție din *Cioara* se consemnează lipsa icoanelor din cele două săli, un portret al mitropolitului Andrei Șaguna era expus doar în sala unde învățau copiii din clasele III-IV, astfel încât se recomandă nu doar desfășurarea de către învățători a unor activități extrașcolare, ci și „să se procure requisitele și să se provadă cu insignii religioase; să se țină hramul școlii”¹³. De la *Daia* lipseau din școală și portretele ierarhilor bisericii și icoanele. „Scăderi” constată protopopul și la predarea religiei și a limbii române¹⁴, de asemenea, învățătorul de la clasele IV-VI trebuia „să procure requisitele care lipsesc; să se țină archivul în ordine. Să se serbeze hramul; în școală să se pună icoane religioase”¹⁵. Școala din *Deal* nu avea decât într-o clasă portretul lui Andrei Șaguna. Icoanele lipseau, hramul școlii nu fusese ținut. Aici li se fac atenționări învățătorilor: „Să se provadă școala cu insigne religioase, să serbeze hramul, să se înființeze bibliotecă

⁹ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1911, f. 113. Formularul surprinde direcțiile dorite de Onisifor Ghibu pentru organizarea și funcționarea învățământului (Popeangă 1987, p. 259-268).

¹⁰ *Loc. cit.*, dos. 1/1911, f. 1^r, 2^v.

¹¹ *Loc. cit.*, f. 3^r, 4^v, 5^r, 6^v.

¹² *Loc. cit.*, f. 7^r, 8^v.

¹³ *Loc. cit.*, f. 9^r, 10^v, 11^r, 12^v.

¹⁴ „religiunea și limba română să se propună mai intensiv”.

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 13^r, 14^v, 16^v.

școlare”¹⁶. În *Lancrăm*, deși nu existau în clase icoanele hramului școlii, sărbătoarea s-a ținut¹⁷. Singura recomandare a protopopului se referea strict la afișarea „în clase a icoanelor religioase”¹⁸. Școala din *Laz* a fost inspectată de două ori de protopop în lunile mai și decembrie ale anului 1911. Dacă la prima inspecție lipseau icoanele, doar portretul mitropolitului Andrei Șaguna fiind expus, omițându-se și celebrarea hramului școlii, în inspecția de la finalul anului, învățătorul s-a conformat, astfel încât pe un perete al sălii de curs apare icoana „Iisus cu pruncu”¹⁹. La *Loman*, deși nu s-a sărbătorit hramul școlii, în edificiul școlar considerat corespunzător erau expuse: „icoana Sf. George (hramul). Portretul împăratului”²⁰. Nici la *Oarda de Sus* „insignii religioase nu sunt. Este numai tabloul lui Șaguna”. Nici hramul școlii nu s-a ținut²¹. La *Ohaba* pereții sălii de curs erau goi, astfel încât protopopul aflat în inspecție recomandă: „să se țină hramul școlii și să se înzestreze școala cu insignii religioase”²². La școala din *Petrești* „nu este nimic” expus în sala de clasă, dar hramul „se va ține”. Învățătorul trebuia ca până la următoarea inspecție „să procure recuisitele. Să se pună în sala de prelegere insignii religioase. Să se serbeze hramul. Să se înființeze biblioteca școlară”²³. Școala din *Pianul de Jos* avea două icoane: „Isus Hristos-Maica Domnului” și „Ion Botezătorul”. De asemenea, „hramul școlii s-a ținut”. Este partea pozitivă a activității dascălului recunoscută de protopopul Sergiu Medean pe filele protocolului de inspecție: „Față de anul trecut progres: S-a serbat hramul și s-au pus în clase icoane religioase”²⁴. La *Pianul de Sus* protocolul de inspecție școlară consemnează prezența portretului regelui în două săli de clasă, în a treia a binefăcătorului Ioan Vulcu. Hramul școlii era *Sfântul Ilie*; icoana acestuia nu se afla însă expusă în școală, dar se pregătea cinstirea patronului spiritual după inspecție, „în vară”²⁵. Școala din *Răchita* avea pereții

¹⁶ *Loc. cit.*, f. 19^r, 20^v, 21^r, 23^r, 24^v.

¹⁷ În clasa învățătorului Vasile Blaga era expus doar portretul lui Andrei Șaguna.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 29^r, 30^r, 32^{r-v}.

¹⁹ Era vorba despre reprezentarea temei „Lăsați copiii să vină la mine”. Protopopul mulțumit firește, consemnează progresul: „Față de anul trecut progres: S-au procurat recuisitele, s-au pus icoane religioase, s-a serbat hramul, s-au ținut conferințe didactice și s-a întemeiat biblioteca” (*loc. cit.*, dos. 1/1911, f. 39^r, 40^r, 40^v, 41^r, 44^v).

²⁰ Școala avea și alte probleme constatate într-o altă inspecție de inspectorul regesc: „Să se procure bănci nouă, să facă spori mai mult la limba magiară. În cauza absențelor școlare să se facă arătare la organele superioare” (*loc. cit.*, f. 47^r, 48^r).

²¹ *Loc. cit.*, f. 49^r, 50. Protopopul propune de asemenea, „să se procure recuisitele de lipsă: învățătorul să propună la înțeles. Să observe planul de învățământ și să-și dea silința a face spor mai mult” (f. 50^v).

²² *Loc. cit.*, f. 51^r, 52^v.

²³ *Loc. cit.* f. 55^r, 56^{r-v}.

²⁴ *Loc. cit.*, f. 59^r, 60^r, 60^v.

²⁵ *Loc. cit.*, f. 63^r, 65^r, 67^v.

goi²⁶, lipseau unele rechizite, în consecință protopopul recomandă procurarea lor, de asemenea ca „școala să fie provezută cu insigni religioase și să se țină hramul școalei. Să se țină regulat conferințele didactice și să se ia protocol despre acelea. Să se pună mai multă silință la propunerea limbii rom[âne], comput și geografie. Elevii să fie mai siguri și mai vioi”²⁷. În filia parohiei, *Purcăreți*, în sala de clasă se afla doar „sf. Cruce, altceva nu e”. Patronul școlii - *Sf. Gheorghe* - a fost sărbătorit în lipsa icoanei care trebuia cumpărată²⁸. *Răhăul* avea în școală insigne religioase, în clasa celui de al doilea învățător se afla icoana *Sf. Ierarh Nicolae*, iar în a treia icoana *Sf. Trei Ierarhi: Vasile, Grigore și Ioan*, patronii spirituali ai școlii, al cărui hram s-a ținut la „Sf. Trei Ierarhi”. Alături de cele două icoane se aflau un tablou al regelui și un altul al mitropolitului Andrei Șaguna²⁹. În cele două săli ale școlii confesionale din *Săsciori* protocolul școlar consemnează doar prezența icoanei *Sf. Nicolae*, patronul spiritual al școlii, în clasa școlarilor din clasa a III-a și a IV-a. Hramul școlii s-a și ținut „cu rezultat mulțumitor”³⁰. Școala confesională din *Sebeș* avea expuse trei icoane: „Iisus Hristos” (patronul spiritual), „Luarea de pe cruce” și „[Iisus] în grădina Ghetsemani” și „portrete: regele, Șaguna, Goszdu, M. Romanul, I. Tipeiu, N. Lazăr”. Cu toate acestea, serbarea dedicată hramului nu s-a ținut. Alte recomandări sunt însă de făcut: „să se întemeieze tovărășie de școlari; învățătorul să îngrijască ca elevii să-și însușească materialul mai bine”³¹. La școala din *Sebeșel*, la punctul 2 al protocolului de inspecție se consemnează „nu este nimic”, astfel încât protopopul recomandă „să se pună în clasă insigna religioasă și să se serbeze hramul”³². La *Sibișeni* apartenența școlii la confesiunea ortodoxă nu era marcată prin prezența icoanelor. Lipseau și portretele binefăcătorilor bisericii, dar și portretul regelui. Găsind localul școlar necorespunzător, dispozițiile protopopului se îndreaptă în primul rând spre remedierea acestui neajuns: „Să se zidească școală nouă și să se procure recuzitele. Parohul și învățătorul să fie mai conștiențioși în oficiul lor, ca copiii[i] să nu se mai înscrie la școala de stat din Vințul de Jos, ci la școala noastră”³³. La *Strungari*, în sala de curs „era expus numai portretul lui Șaguna, nu s-a ținut hramul școlii. Se recomandă așadar: „să se provadă școala cu icoană

²⁶ „Nu este nimic”.

²⁷ *Loc. cit.*, f. 69^f, 70^{f-v}.

²⁸ *Loc. cit.*, f. 71^f, 72^{f-v}.

²⁹ *Loc. cit.*, f. 73^f, 74^f, 75^f, 77^f.

³⁰ *Loc. cit.*, f. 81^f, 82^f, 83^f.

³¹ *Loc. cit.*, f. 95^f, 96^f.

³² *Loc. cit.*, f. 97^f, 98^f, 100^f.

³³ Referitor la dascăl, protopopul notează în protocolul de inspecție: „Acest învățător fiind neglijent, nestând în comună, necercetând biserica și nefiind cântăreț - din care cauză copiii[i] mai toți s-au dus la școala de stat - să fie pus sub cercetare disciplinară (*loc. cit.*, f. 101^f, 102^f).

religioasă și s. Cruce. Să se serbeze hramul”³⁴. La școala din *Șugag* „insigne religioase nu sunt. Sunt portretul Regelui, Șaguna, Gozdsu”. Hramul școlii nu s-a ținut³⁵. Și la *Tărtăria* pereții clasei erau goi, dar problemele fiind multe, dispozițiile protopopului se îndreaptă spre ceea ce era neapărat urgent: „Să se procure fără amânare recuisitele, să se înființeze și țină în ordine arhivul și biblioteca școlară. Pentru absențe să se facă arătare la comisiunea adm[inistrativă]. Să se urmeze metodă practică-educativă. Să se pună insignii religioase în școală și să se serbeze hramul școlii. Învățătorul să fie admoniat să-și deie silința mai mult”³⁶. Ultima școală vizitată în anul 1911 de protopopul Sergiu Medean a fost cea din *Vingard*. Aici găsește doar portretele mitropolitului Andrei Șaguna și al lui Emanuil Gojdu, hramul școlii - *Sf. h-* s-a ținut „cu rezultat bun”. Recomandările inspectorului de stat se referă la: „Să se poarte protocolul de absenții și clasificățiune după regulament”, iar ale protopopului: „Să se facă bănci nouă și un dulap pentru archiva și biblioteca școlară și să se cultive grădina școlară. Pentru procurarea de cărți și recuizite să se formeze tovărășie de elevi”; de asemenea, „să se pună insigne religioase în sala de învățământ”³⁷.

Dispozițiile din 1911 nu sunt respectate în toate școlile, astfel încât protopopul este nevoit să revină în 1912³⁸ și 1913³⁹ cu aceleași recomandări: „În școală să se pună insignă religioasă și să se serbeze hramul”⁴⁰. Importanța acordată acestora era evidentă: în condițiile în care școala confesională era tot mai greu de susținut financiar, lipsa de interes a comunității ori posibilitățile materiale reduse transformând-o în școală de stat, prezența însemnelor

³⁴ *Loc. cit.*, f. 103^r, 104^{r-v}.

³⁵ *Loc. cit.*, f. 109^r, 110^v.

³⁶ Inspectorul regesc recomandase doar: „Să se zidească școală corespunzătoare și procure recuisitele necesare” (*loc. cit.*, f. 109^r, 110^v).

³⁷ *Loc. cit.*, f. 111^r, 112^{r-v}.

³⁸ Doar la școlile din Deal, Oarda de Sus, Răchita, Sebeșel s-au respectat recomandările protopopului referitoare la procurarea de icoane. La școala din Sebeș, în protocolul de inspecție școlară din 1912 e consemnată în plus, față de cel din anul 1911, o icoană a *Maicii Domnului*. Hramul s-a ținut la Deal, Ohaba, Petrești, Răchita, Răhău, Sebeș, Sebeșel, Strungari, Sibișeni, Vingard. La Cacova lipsesc din nou icoanele, protopopul notează în protocolul de inspecție concluzia generală: „față de anul trecut nici un progres” (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1912, f. 1-144).

³⁹ Școala din Cioara are conform protocolului de inspecție o icoană a „Născătoarei de Dumnezeu” (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1913, f. 29^r). De asemenea, la școala din Colibi „este o icoană” (protopopul remarcă „școala nouă, deschisă acuma pentru prima dată”).

⁴⁰ În 1912, la Petrești, Pianul de Sus, Șugag (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1912, f. 94^v, 96^v, 137^v); în 1913 la Berghin, Călnic, Daia, Șugag (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1913, f. 22^v, 28^v, 42^v, 114^v).

confesionale proprii era un semnal pozitiv de apartenență la comunitatea ortodoxă, românească.

Izbucnirea Primului Război Mondial aduce alte probleme, legate de intensitatea manifestărilor religioase. Generalizarea conflictului, durata lui prea mare, lipsurile tot mai mari și mai ales absența din mijlocul familiei a soților, iar din școli a învățătorilor, trimiși în tranșee, afectează mult mai grav viața civililor din comunitățile rurale și, deopotrivă, din cele urbane. Scutit de front - atunci când nu era în slujbă, ca preot militar - în schimbul acestui „avantaj”, preotul trebuia să preia sarcinile învățătorilor în școli, să modifice orarul slujbelor de la biserică și numărul lor. Tot slujitorii altarelor sunt cei care țin rânduiala celor mobilizați și puși să vegheze asupra moralului credincioșilor din parohiile aflate sub păstorirea lor. Tentațiile sunt multe și tematica slujbelor e legată mai mult de patima beției, de credința femeii, se fac repetate rugăciuni pentru cei mobilizați, pentru întoarcerea lor acasă.

Cei plecați pe front se tem pentru viața lor și, în fața pericolului, se reîntorc la rugăciune. Simpla prezență a icoanelor în casele țărănești din Galiția pe unde se adăpostesc noaptea sunt des amintite de Octavian Tăslăuanu în jurnalul său de front. Doar un exemplu, din multe altele, este credem sugestiv: „Am băut vreo cinci ceaiuri și pentru prima și ultima oară în timpul războiului, am îngenunchat în fața unei icoane sfinte din casa țărănească și am rostit, cu cea mai adâncă evlavie, rugăciunile pe care le mai țineam minte din copilărie. Mă coprinsese un sentiment religios, care nu se potrivea cu întreaga mea fire și cu tot sufletul meu de om răzvrătit, dar mă lăsam furat și legănat de iluzia credinței. Îmi cădea bine”⁴¹.

Ziarele românești își dedică aproape întreg conținutul relatărilor referitoare la front ori la noile dispoziții ale guvernului, la restricțiile determinate de război. Totuși, în coloanele lor adăpostesc încă reclame la icoane, cărți de rugăciuni ori obiecte religioase care pot fi procurate de credincioși. Inspecțiile școlare ale protopopilor se desfășoară încă, dar protocoalele încheiate în urma acestora sunt tot mai incomplete. Școala e tot mai puțin frecventată, copiii fiind reținuți acasă pentru a ajuta în gospodărie, problemele se mută pe lipsa rechizitelor din școli, a cadrelor didactice - în condițiile în care mobilizarea generală a însemnat plecarea la oaste a învățătorilor apti, mulți preoți nefiind în stare să suplinească decât materiile de bază, precum, cititul, socotitul și religia.

Imaginea acelor timpuri o regăsim astfel reflectată pe filele protocoalelor inspecțiile școlare ale fondului Protopopiatului ortodox Sebeș. Într-o inspecție efectuată la școala din *Săsciori* înaintea izbucnirii războiului, în februarie 1914, protopopul găsește în școală 57 de elevi, din 76 câți erau înscriși. Învățătorului Teodor Muntean i se recomandă: „Învățătorul să urmeze metoda practică, să se

⁴¹ Tăslăuanu 1916, p. 205.

conformeze planului de învățământ. Să facă intuiție. Să facă deprinderile de gândire și vorbire și să concentreze învățământul”⁴². Celuilalt învățător, Augustin Dura îi lipseau doar 7 din cei 55 de elevi înmatriculați. Tot metoda era cea greșită: „Învățătorul să urmeze metoda practică, să se conformeze planului de învățământ. Să facă deprinderile de gândire și vorbire și să concentreze învățământul”⁴³. După un mai bine de un an și jumătate de la izbucnirea războiului, problemele sunt mult mai grave: în 28 martie 1916, găsește școala închisă: „Deși zi de școală, am aflat școalele încuiate. Nici elevi, nici învățător. Învățătorul azi n-a ținut școală”. Pe listele învățătorului erau înscriși 102 copii. Purtarea lui Teodor Muntean este consemnată acum ca negativă: „rău, bețiv”⁴⁴. Protocolul e completat ulterior cu observațiile: „În 15 Aprilie învățătorul Teodor Muntean, cerându-și concediu pe 2 luni din cauză de morb, cu suplینirea lui a fost însărcinat înv. George Breazu din Laz. Cu acesta s-a ținut și examenul astăzi, la 9 Mai 1916”⁴⁵. La *Sebeșel* din cei doi învățători, unul a fost mobilizat. Cel inspectat, Alesandru Duvlea, se întorsese și el de curând de pe front: „A fost mobilizat; în 27 Dec. 1915 a fost dispensat de la miliție. Al doilea învățător, Vasile Zdrenghia e tot la miliție (în Polonia, la război)”. Din cei 88 de elevi obligați să cerceteze școala s-au înscris doar 64. La data inspecției erau prezenți toți 64. Nu i se fac recomandări preotului rămas în post⁴⁶.

În 1913 școlile confesionale românești au primit de la ministrul de culte și instrucțiune publică o mapă cu 7 portrete istorice, pentru uz didactic. Nu am găsit în fondurile cercetate de noi textul acestui ordin, nici răspunsul dat de vreunul dintre protopopi ori învățători referitor la primirea și folosul acesteia⁴⁷. Că s-au primit asemenea mape aflăm doar în 1917, în plin război, când din partea aceluiași minister se solicită afișarea celor șapte tablouri istorice primite în urmă cu 4 ani pe pereții sălilor de curs și mai mult, un raport detaliat asupra tuturor tablourilor istorice și religioase aflate în școlile confesionale românești:

„În afacerea tablourilor istorice a căror introducere în școlile noastre primare confesionale a fost ordonată din partea ministrului de culte și

⁴² Inspectorul regesc: „Să se facă spor mai bun din l. magiară” (*loc. cit.*, f. 86^v).

⁴³ *Loc. cit.*

⁴⁴ În 1914 purtarea morală a fost „corespunzătoare”!

⁴⁵ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1916, f. 89-90.

⁴⁶ *Loc. cit.*, f. 93-94.

⁴⁷ Un inventar al parohiei ortodoxe din Șugag din 1908 enumeră ca avere mobilă a școlii: „Două mese pentru învățători, opt bance pentru școală, două bance pentru școală, două scaune în școală, două table negre în școală, o mapă a continentelor, o mapă a Ungariei, o mapă a Europei, o mapă a Austro-Ungariei, tabele de istoria naturală, tabele de intuițiune, o mașină de calcul, alte 2 mese, un dulap, alt dulap, trei scaune și o masă, portretul lui Șaguna, portretul lui Gozsdu, portretul lui Francisc Iosif I, un cuptor pentru școală, alte 2 cuptoare, două scuiători în școală, o săcură pentru școală, tabelele de intuițiune pentru limba maghiară, alt cuptor” (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte inventariate, dos. 1/1908, f. 8^f).

instrucțiune publică încă în anul 1913, onoratul oficiu e invitat să raporteze în termen de 14 zile următoarele:

1) Tablourile istorice distribuite de ministeriul cultelor și instrucției publice sunt afișate în școlile primare confesionale de sub conducerea onoratului oficiu?

2) Ce portrete de ale bărbaților bisericeii, ale patronilor școlii și tablouri religioase se află în salele de învățământ ale școlilor noastre?

Sibiul, din ședința consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, ținută la 30 Noembrie 1917.

Vasile, arhiepiscop și metropolit, Dr. Octavian Costea, secretar consistorial.⁴⁸ (fig. 2)

Învățătorii din aproape toate parohiile aflate în administrarea protopopului de Sebeș răspund acestei adrese, oferindu-ne astfel informația căutată în alte surse documentare referitoare la icoanele din școli.

Protopopul ortodox al Sebeșului a răspuns acestui ordin în 21 decembrie 1917, rezumând conținutul adreselor primite de la preoții aflați în subordinea sa:

„Preav. Cons. Arhid,

În urma ordinului Nr. 6459/1917 Școl. raportează următoarele:

1. Tablourile istorice distribuite de ministrul de culte și instr. publ. sunt afișate în școlile noastre din protopresbiteratul Sebeșului.

2. Despre tablourile religioase și portretele bărbaților bisericeii și școlii, cari să află în salele de învățământ ale școlilor noastre aștern sub % un conspect⁴⁹.

De la Sebeșel, învățătorul Nicolae Hința răspunde: „Tablourile istorice primite de la dl. Ministru de culte și instrucțiune publică încă nu sunt afișate în salele de învățământ, dar se vor afișa ulterior. Mai avem în școală 2 portrete ale mitropoliților Andrei Șaguna și Ioan Mețianu, apoi icoane religioase: a) patronii școlii Ss. Împărați Constantin și Elena; b) Judecata lui Iisus Hristos; c) Sstii Ierarhi Vasilie, Grigorie și Ioan; d) Stul Proroc Ioan Botezătorul și e) emblema țării⁵⁰”.

Învățătorul școlii din Răhău raportează: „1. Școala noastră confesională gr. orientală”, „posede tablourile istorice distribuite de dl. Ministru de culte și instrucțiune publică și le ține grijite în mapa în care au sosit spre a le folosi după trebuință. 2. Școala noastră are în sala de învățământ următoarele portrete de ale bărbaților bisericeii și școlii, precum și unele icoane sfinte și anume: 1. Portretul Metropolitului Andrei Șaguna; 2. Portretul lui Emanoil Gojdu; 3. Tabloul Sf. Trei ierarhi: Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de

⁴⁸ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 447/1917, f. 1^r.

⁴⁹ *Loc. cit.*, f. 1^v.

⁵⁰ *Loc. cit.*, f. 2.

Aur ca patroni ai școalei; 4. *Icoanele Sf. Gheorghe și Sf. Nicolae*; 5. Tabloul Maiestății sale: Francisc Iosif I⁵¹.

Învățătorul din *Cacova* se mulțumește doar cu o simplă înșiruire a tablourilor aflate în școală, fără a preciza dacă acestea - toate! - sunt și expuse în sala de clasă: „Consemnarea tablourilor bisericești și istorice ce se află în școala din *Cacova*: 1. Arhiepiscopul și Metropolitul Andreiu, B de Șaguna. 2. Arhiepiscopul și Mitropolitul Ivan Mețianu. 3. Hramul școalei: Trei ierarhi Vasile, Grigore și Ioan. 4. Emblema Ungariei (*Magyarország címere*). 5. Ludovic cel Mare primește coroana Poloniei (*Nagy Lajos elfogadja a lengyel koronát*) 6. Moartea eroică a lui Nicolae Zrinyi (*Zriny Miklós hősi halála*) 7. Gavril Bethlen în cercul învățătorilor (*Bethlen Gabor tudosai köréhez*) 8. Regele Matia înaintea Vienei (*Matyas Kiraly Bécs előtt*). 9. Episcopul Austriei predă Sf. Ștefan coroana (*Antrik püspök atadja Istvánnak a koronát*). 10. George Szondy (*Szondy Gyöngy*) 11. Francisc Iosif I pe statuia încoronării (*I Ferencz Iozsef a koronazasi Dombon*)⁵². De la *Răchita* protopopul este informat că s-au primit tablourile istorice: „7 bucăți”. De asemenea, „ca tablouri de ale bărbaților bisericii avem afișate: Andrei B. de Șaguna, eară religioase: *Sf. 3 Ierarhi* (hramul școalei) și *Sf. Cruce*”⁵³.

În școala din *Loman* tablourile trimise în anul 1913 erau expuse: „Referitor la tablourile istorice raportează că le-am primit de la dl. Ministru și sunt afișate în școală. Portrete mai avem pusă pe pereți ai mitropolitului Șaguna și Mețian, a membrilor comitetului sub care s-a edificat noua biserică, a *Sf. George* ca patron al școalei, precum și 2 *cruci* frumos lucrate”⁵⁴. La *Purcăreți* „în sala de învățământ sunt afișate în regulă tablourile istorice distribuite din partea Dlui Ministru de culte în 1913. Portrete de ale bărbaților bisericii și tablouri religioase nu avem”⁵⁵. De la *Berghin*, învățătorul ne informează doar asupra tablourilor istorice, afișate „în ambele școale”, fără a aminti nimic despre prezența sau absența icoanelor⁵⁶. Comunitatea din *Pianu de Sus*, deși avea multe icoane în cele două biserici⁵⁷, de la școala confesională ele lipseau: „1. Tablourile istorice distribuite de ministru de culte: 7 buc. Le avem afișate în sala de învățământ a claselor IV-VI. 2. În afară de acestea avem următoarele portrete: 1. Andrei Șaguna; 2. Emanoil Gozdu; 3. Ion M. Vulcu; 4. Regele Carol IV și 5. Regele Francisc Iosif I. În tablouri religioase școala noastră e săracă, neavând

⁵¹ *Loc. cit.*, f. 3.

⁵² *Loc. cit.*, f. 4.

⁵³ *Loc. cit.*, f. 5.

⁵⁴ *Loc. cit.*, f. 6.

⁵⁵ *Loc. cit.*, f. 7.

⁵⁶ *Loc. cit.*, f. 9. A doua școală menționată era cea din Colibi.

⁵⁷ Dumitran 2012, p. 259-262.

nici unul”⁵⁸. Cele șapte tablouri istorice din 1913 au ajuns și la școala din *Pianu de Jos*. Trei tablouri religioase împodobeau pereții din „salele de învățământ: 1. *Domnul Isus Christos*; 2. *Maica Domnului*; *Sfântul Ioan Botezătorul*”⁵⁹. Învățătorul din *Tărtăria* își anunță superiorul despre primirea mapei din 1913: „tablourile istorice le-am primit și afișat pe pereții școlii. Tablouri, eventual portrete de ale bărbaților bisericii noastre până azi nu avem procurate”⁶⁰. Aceeași era situația și la *Săsciori*, doar că „în sala de învățământ se mai află afișate tabloul bărbatului binefăcător Emanuil Gozsdu și tabloul *Sf. Nicolae*”⁶¹. Ceva mai multe sunt conform raportului învățătorului S. Romanițian, imaginile expuse în școala din *Petrești*: „Tablourile istorice primite din partea dlui ministru de culte și instrucțiune publică în anul 1913 sunt deja afișate în sala de învățământ. Afară de acestea se mai află următoarele portrete: al Maiestății Sale regelui Francisc Iosif I; mitropolitului Andrei B. de Șaguna și Ioan Mețian, apoi tablourile religioase: *Născătoarea de Dzeu* ca hram al școlii și *Cina cea de taină*”⁶². La școala din *Câlnic*, în momentul primirii circularului din noiembrie 1917, tablourile istorice erau „deja afișate”. „Dintre portretele bărbaților bisericii avem pe al mitropolitului Andrei Șaguna. Tablouri religioase nu avem”⁶³. Din *Oarda de Sus* i se raportează protopopului: „cu privire la tablourile istorice distribuite din partea dlui ministru sunt afișate 7. Portrete avem afișate a mitrop. Șaguna și Ioan Mețianu”⁶⁴. Învățătorul din *Șugag* se conformase ordinului ministerial și a împodobit pereții clasei cu cele 7 tablouri istorice primite în 1913. Alături de acestea se mai aflau „portretul Maiestății Sale regelui Francisc Iosif I și portretul mecenatului Emanoil Gozsdu”⁶⁵. În *Ohaba*, „tablourile istorice distribuite de dl. Ministru le-am căpătat și sunt afișate în clase. Tablouri de ale bărbaților bisericești ori tablouri religioase nu să află nici în o clasă”⁶⁶. Probabil mai nou în post, învățătorul din *Vingard*, Nicolae Muntean, nu găsește în școală mapa cu cele 7 tablouri expediate în 1913: „Tablouri istorice cari să fi fost trimise în anul 1913 n-am aflat, nici nu sunt la școala noastră. Ne-au trimis unele anul acesta, anume pe vară, acelea însă, după cum spune instrucțiunea sunt de a se afișa pe tablă atunci numai când vorbești despre acel lucru ori persoana pe care o înfățișează. Tablouri în școală avem: 1) tabloul marelui arhiepiscop Andrei Șaguna,

⁵⁸ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 447/1917, f. 10.

⁵⁹ *Loc. cit.*, f. 11.

⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 12.

⁶¹ *Loc. cit.*, f. 13.

⁶² *Loc. cit.*, f. 14.

⁶³ *Loc. cit.*, f. 15.

⁶⁴ *Loc. cit.*, f. 16.

⁶⁵ *Loc. cit.*, f. 17.

⁶⁶ *Loc. cit.*, f. 18.

2) a binefăcătorului neamului Emanoil Gozdu; 3) icoana *Sf. M. M. Gheorghe* și 4) *Magyarorsag czimere*⁶⁷”.

Dintre școlile Protopopiatului ortodox Sebeș, potrivit rapoartelor din 1917, cele mai multe icoane se aflau în școala din *Daia*: „Tablourile istorice distribuite din partea Ministrului de culte și instrucțiune sunt deja afișate pe perete. Portrete de ale patronilor școalei și bisericei noastre sunt următoarele: Andrei Șaguna, Emanoil Gozdu, Miron Romanul, Ioan Mețian. Tablourile religioase aflătoare în salele de învățământ: *Sf. Cruce, Răstignirea Mântuitorului, Sf. George, Sf. Andrei, Fecioara Maria*”⁶⁸. Și învățătorul din *Strungari* afișase, conștiincios, cele șapte tablouri istorice în sala de învățământ. Alături de acestea se aflau, „ca tablouri de ale bărbaților bisericeii”, portretul lui „Andrieu B. de Șaguna; ear religioase: sf. Cruce”⁶⁹. La *Cioara* (Săliștea de azi) „în sala de învățământ se află următoarele tablouri: șapte tablouri istorice trimise de ministrul de culte; tabloul arch. Andrei B. de Șaguna, Emanuil Godju, a maiestății sale Franțisc Iosif I și a *Născătoarei de Dzeu, Fecioara Maria*”⁷⁰. Din *Deal*, învățătorul anunță prezența în școală, „pe păreți[i] salei de învățământ” a tablourilor istorice, „portrete de ale bărbaților bisericeii nu avem, ear icoane sfinte avem: icoana *Sfântului Nicolae*, care e hramul școalei”⁷¹. Interesant, în școala din *Lancrăm* nu erau icoane⁷², deși biserica beneficia de un patrimoniu bogat⁷³, nici „tablouri istorice pentru școală noi la școala noastră n-am primit din partea Dlui Ministru”. În schimb, „portrete de ale bărbaților bisericeii și a patronilor școalei avem: Portretul lui Andrei baron de Șaguna 4 buc; Emanuil Gozdu 1 tablou”⁷⁴.

Nu știm pe ce material au fost pictate icoanele aflate în școlile confesionale ale parohiilor din Protopopiatul ortodox Sebeș, nici de unde se comandau. Centrul de iconari din Laz era încă activ, dar alte surse de aprovizionare puteau fi depozitele librăriilor arhidiecezane ale căror reclame despre varietatea icoanelor deținute era intens promovată de ziarele bisericești⁷⁵.

⁶⁷ Emblema Ungariei; *loc. cit.*, f. 19.

⁶⁸ *Loc. cit.*, f. 20.

⁶⁹ *Loc. cit.*, f. 21.

⁷⁰ *Loc. cit.*, f. 22.

⁷¹ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 1/1918, f. 12.

⁷² Tablouri religioase nu sunt.

⁷³ Ana Dumitran 2012, p. 217-221.

⁷⁴ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 1/1918, f. 13. Protopopul a centralizat răspunsurile de la școlile din protopopiatul său într-un tabel (SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 447/1917, f. 8, **fig 3**).

⁷⁵ De la librăria arhidiecezană din Sibiu preotul Nicolae Cado din Pâclișa cumpără în anul 1914 o icoană *Punerea în mormânt a Mântuitorului*: „prețul icoanei s-a plătit prin contribuțiile câtorva parohieni evlavioși”. Tot de la librăria arhidiecezană, un an mai târziu cumpără o carte necesară desfășurării slujbelor, un „*Apostol* cu litere latine” (Rustoiu, Vaida 2008, p. 140-141).

De ce să fi cerut în 1917 să se afișeze în sălile de învățământ ale școlilor confesionale românești tocmai tablourile istorice trimise în 1913 care făceau referire strict la istoria Ungariei? Și de unde interesul pentru cunoașterea cu atâta exactitate a tuturor tablourilor *istorice și religioase* aflate în școlile confesionale românești? România intrase în război în 1916, împotriva Austro-Ungariei. Deși înfrântă, în ciuda victoriilor de Mărăști, Mărășești și Oituz, încă nu fusese desființată ca stat, reorganizându-și armata în Moldova. Intrarea în război „de cealaltă parte” a determinat reacția imediată a instituțiilor politice maghiare: intelectualii români ardeleni care nu au ajuns pe fronturile de luptă ale armatei Imperiului, au fost internați la Sopron ori în localitățile de la marginea Ungariei⁷⁶. Mai mult, din august 1917, s-a propus etatizarea școlilor confesionale românești și formarea unei *granițe culturale*:

„Nr. 5172/1917-Școl.

Preaonorate Domnule Protopresbiter!

Domnul ministru de culte și instrucțiune publică, prin ordinul său dto 2 August a.c. Nr. 13619/[1]917 a decretat statificarea școalelor confesionale din acele comune bisericesti din cari învățătorii au dispărut odată cu retragerea armatei Regatului Român ori sunt acasă, dar stau sub cercetare disciplinară sau criminală pentru ținuta contrară statului. Deodată a suprimat și ajutorul de stat, de care au beneficiat la acoperirea salarelor învățătoresți. Chestiunea aceasta de mare importanță va forma obiect de desbatere în ședințele Consistorului metropolitan, care să întrunește în 21 August a.c. Organele noastre parohiale sunt îndrumate a nu lua hotărâri meritorie pentru cazul că li se vor cere în chirie edificiile școalelor confesionale, ci să facă aici raport, așteptând îndrumări nouă din partea forurilor bisericesti superioare. Sibiu, din ședința consistorului arhidieceșan ca senat școlar, ținută la 17 August 1917⁷⁷.

În martie 1918, printr-o circulară a consistoriului sibian sunt enumerate și școlile care se aflau sub incidența „graniței culturale”, în cazul Protopopiatului Ortodox Sebeș școlile din Câlnic, Căpâlna, Deal, Lancrăm, Laz, Loman, Petrifalău, Pianu de Jos, Pianu de Sus, Răchita, Purcăreți, Răhău, Săsciori, Sebeș, Sebeșel, Șugag și Strungari⁷⁸, adică 17 din cele 26 de instituții de învățământ prezentate în conspectul realizat de protopopul Sergiu Medean referitor la tablourile istorice și religioase:

„Încă prin circulara consistorială din 18 August 1917, nr. 5172 Școl. Vi s-a notificat că dl. Ministru de culte și instrucțiune publică prin ordinul său de dto 2 August 1917, nr. 13619, a decretat statificarea învățământului primar din comitatele mărginașe prin organizarea de școale elementare de stat și suprimarea

⁷⁶ Ciorogariu 1926, p. 79-80; Stricatu 2017, p. 138-142.

⁷⁷ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 296/1917, f. 1^{r-v}.

⁷⁸ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 39/1918, f. 6^v.

ajutorului de care au beneficiat comunele bisericesti la acoperirea salarelor învățătorilor confesionali. În temeiul acestui ordin ministerial s-a detras ajutorul de stat mai întâi de la acele comune bisericesti din cari învățătorii confesionali au dispărut deodată cu respingerea armatei regatului român, ori acasă au fost urmăriți pe cale disciplinară sau criminală pentru ținuta contrară statului, în baza §-lui 12, aline 3 și art. 4 din art. de lege XXVII din 1907, va aplica aceeași procedură față cu toate comunele bisericesti cari cad în teritoriul contempletei *granițe culturale*⁷⁹.

În iunie 1918, într-un raport despre starea învățământului din parohiile aflate sub administrarea sa, protopopul Sergiu Medean, și el izolat pentru un timp de comunitatea pe care o păstorea⁸⁰, constată: „Despre rezultatul esamenelor de la școlile noastre populare la finea anului școlar 1917/18 raportez următoarele:

Esamenele (esamenele) s-au ținut în zilele dintre 7 și 25 Maiu n. a.c. Resultatul peste tot a fost îndestulitor.

Esamenele le-am condus eu și pe basa celor esperinte constat următoarele:

1. Școlile au funcționat regulat, prin învățători, în următoarele comune: Colibi, Cacova, Călnic, Cioara, Daia, Deal, Lancrăm, Laz, Loman, Oarda de Sus, Ohaba, Petrifalău, Pianul de Jos, Pianul de Sus, Răchita, Strungar, Răhău, Săsciori, Sebeș, Șugag. În comuna Căpâlna de unde învățătorul Ioan Dobre a fost dispărut în toamna anului 1916, din care cauză ajutorul de stat a fost detras, iar el pus sub cercetare disciplinară și în urmă suspendat, nici în anul acesta n-a funcționat nimenea. În comuna Berghin a ținut școală preotul Tit Morariu, în Răchita-Purcăreț preotul Zaharie Stanciu, în Sibîșel preotul Nicolae Hința, în Tărtăria preotul Ioan Radu și în Vingard preotul George Maior, deoarece învățătorii sunt duși în serviciu militar.

2. Educația religioasă și cercetarea bisericii în fiecare comună a fost corespunzătoare. Serbarea Sf. Andreiu, Hram etc, din cauză că învățătorii sunt la miliție și din cauza altor neajunsuri locale, dese recuirări, boale epidemice etc, nu s-au putut ținea în următoarele comune: Berghin, Colibi, Loman, Oarda de Jos, Ohaba, Pianul inf., Pianul de Sus., Răchita, Purcăreț, Strungari, Săsciori, Sebeșel, Șugag și Tărtăria.

În celelalte comune, în toate s-au ținut.

Serbarea pomilor și paserilor s-a ținut în toate comunele, afară de comunele Tărtăria și Vingard, unde nu s-au putut ținea din cauză că învățătorii sunt la miliție.

⁷⁹ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 39/1918, f. 5^r. Atitudinea de atunci a autorităților bisericesti, a comunităților ortodoxe din Protopopiatul ortodox Sebeș, în fața acestei propuneri și deznodământul ei vor constitui subiectul unui alt studiu.

⁸⁰ Ciorogaru 1926, p. 91-92.

3. Edificiile școlare în 22 de comune sunt corespunzătoare, iar în 4 comune sunt necorespunzătoare.

4. Numai în 2 comune, în Sibîșani și Vințul de Jos, nu este școală de a noastră confesională, dar este școală de stat⁸¹.

Revenind la prezența icoanelor în școlile confesionale românești, cazul analizat de noi rămâne deocamdată singular, în condițiile în care textul circularului care cerea consemnarea tablourilor istorice și religioase din 1917, răspunsurile preoților ori rezumatul protopopilor celorlalte protopopiate aflate pe teritoriul actualului județ Alba (Alba, Câmpeni, Lupșa), deși trebuie să fi ajuns și la sediul acestora, nu le-am descoperit în fondurile păstrate la Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale. Rapoartele finale ale activității protopopiilor amintesc doar situația serbării hramului, cu un bilanț negativ, cu siguranță și în privința prezenței icoanelor în sălile de curs.

În 1917 protopopul Vasile Gan consemnează referitor la protopopiatul său, Lupșa: „Fiind și anul ce trecu în plin rezel, cauza școlară a întâmpinat astfel de pedeci, pe cari a le trece ne-a fost absolut imposibil, și de aceea, deși nu suntem încă în haos, ne aflăm, în comparație cu precedentul an, în plină decadentă. A[u] suferit în anul ce trecu edificiile școlare, căci de zidiri nouă și reparațiuni nici vorbă nu a putut fi; a suferit întreg arangiamentul intern și extern al școalelor; a suferit cercetarea școalei ș.a. Atât de neglijat e totul, că parcă pustiul înconjură curțile și edificiile școlare. Aceasta este starea generală ce oricâtă silință mi-am dat, nu am putut-o și nu o pot împedeca – până după rezel. [...] Cât de mult lasă de dorit educația tineretului se vede și de acolo, că coruri de elevi, destul de primitive, abia în 5 școale s-au format și hramul școlar, abia la 1 școală s-a ținut. Ofenbaia, 26 Maiu, 1917 Supus fiu, Vasile Gan protopop”⁸².

Un an mai târziu, din același protopopiat situația ne apare și mai gravă din punctul de vedere al educației primite în școli : „[...] Viața internă a școalelor în acest an școlar n-a oferit nici un moment mai sărbătorec și înălțător. Instrucția a fost mai mult de mântuială, decât educativă. Nici elevii nu s-au însuflețit față de școală, luptând unii cu mari lipse de hrană și îmbrăcăminte, de aceea au și absentat mult (absențele fac vreo 32865 ore, mai multe cu 6731, decât în precedentul an), dar nici învățătorii nu au dispus de elasticitatea necesară, care poate însufleți duh și captivează. Se vede cât de colo, că le-a fost silă a ținea prelegeri și a instrua. Serbări școlare aproape nu s-au ținut. Hramul s-a serbat în 2 școale (Mogoș-Miclești și M[ogoș]-V[alea] Barnei), ziua paserilor și pomilor, în 6 (Bedeleu, Brăzești, M[ogoș]-V[alea] Barnei, Runc, Sălciua de Jos și Șașa), iar ziua Sf. Andreiu sau alte serbări culturale-religioase, nicăiri. Și unde s-au serbat aceste, ceva pregătiri extraordinare nu le-au premers și nici au decurs

⁸¹ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Sebeș*, acte înregistrate, dos. 170/1918, f. 70^{f-v}.

⁸² SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Baia de Arieș*, acte înregistrate, dos. 182/1917, f. 1^f:

serbările în cadre mai pompoase ori în fața publicului mai numeros. Instrucție economică apoi n-a fost aproape deloc. Grădinile școlare zac părăgenite și dezgrădite”⁸³.

Aceeași era situația și în Protopopiatul ortodox Câmpeni: „Cu privire la viața internă a școlilor raportează că: a) Educația religioasă este bună, corespunde spiritului bisericii noastre. Biserica o cercetează învățătorii[i] regulat în Duminică și sărbători, afară de învățătorul Emil Vasiu din Vidra Medie. Copiii mai rar, din cauza împrejurărilor locale, fiind toate parohiile resfirate pe dealuri în depărtare de biserică și până la 10-15 kilometri. b) Serbarea sf. Andrei sau a Hramului a ținut-o foarte puține [școale], de asemenea și serbarea pomilor și a pasărilor.”⁸⁴

Cu toate restricțiile sale, textele legilor Appony permiteau prezența icoanelor în școlile confesionale. De ce atunci învățătorii se conformează atât de greu? De ce protopopul e nevoit să insiste în timpul vizitelor sale asupra acestor „scăderi”, pentru ca în șapte ani de inspecții – câte două pe an! – doar nouă școli să răspundă observațiilor și să împodobească școala cu icoane, cu cele șase în care icoanele existau deja în 1911, ajungându-se la un total de doar cinsprezece școli din totalul de douăzeci și șapte câte funcționau în protopopiat. Și preotul, în calitatea lui de director școlar ar fi putut evita aceste observații negative și să dăruiască, așa cum a făcut preotul din Deal, „din al său”, o icoană pentru școală ori una să ofere una împrumut din inventarul bisericii. Prezența portretului episcopului Andrei Șaguna și al lui Emanuil Gojdu, în marea majoritate a sălilor de clasă era considerată poate suficientă pentru a sublinia apartenența confesională a școlii.

Condițiile mai bune oferite de școlile de stat, salariile mai mari oferite dascălilor erau desigur mai promițătoare, în condițiile în care comunitatea nu mai era interesată și nu mai putea face față financiar la susținerea unui nivel cel puțin egal de educație cu școlile de stat. Nu era însă vorba de pierderea unor clădiri sau terenuri ale bisericii! Miza era alta, mult mai importantă: menținerea limbii naționale și programe de învățământ specifice, cu un conținut adaptat istoriei și limbii române.

Icons from the Confessional Schools of the Orthodox Archpriestship Sebeș (1911-1917)

ABSTRACT

An attempt of measuring the heritage owned by churches of Romanian communities in the latter half of the XIXth century and first half of the XXth century based on archives did not succeed to register only partial presence of the icons in Romanian confessional schools. As school belonged to the church and was under protection of a titular saint, at least one icon of this was to be found in the classroom. Information on icons is late, only from the second decade of the XXth

⁸³ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Baia de Arieș* acte înregistrate, dos. 175/1918, f. 1.

⁸⁴ SJAAN, fond *Protopopiatul ortodox Câmpeni*, acte inventariate, dos. 1/1918, f. 337^f.

century, when an application of school inspections requested specification of the titular saint of each school and listing of the icons from schools. In 1911, in the Sebeș Orthodox Archpriestship only six schools had icons in the classrooms; in 1917, after 14 inspections and solicitations of the archpriest only 9 schools comply of the 27 that operated within the archpriestship. In the midst of war, in 1917, the ministry of public instruction demanded statistic data on presence within Romanian confessional schools of historic paintings on Hungary's history and religious icons. Within holdings preserved in Alba County Department of the National Archives, we only identified the answer given by Sergiu Medean, the Orthodox archpriest of Sebeș and of the priests subordinated to him. It was prepared nationalization of schools and with this, abolishment of the Romanian confessional schools, only keepers of the national language.

List of illustrations

Fig. 1 a-d - Application of school inspections. Position of the school from Cacova (1911)

Fig. 2 - Solicitation of some statistic data on presence in Romanian confessional schools of the historic paintings with images on Hungary's history and other „historic and religious paintings”

Fig. 3 - The answer of the archpriest Sergiu Medean on presence/absence of historical paintings and icons from the schools of Sebeș Orthodox Archpriestship

Abrevieri bibliografice

- Brusanowski 2005 - Paul Brusanowski, *Învățămintul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericesti*, Cluj-Napoca, 2005
- Ciorogariu 1926 - Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926
- Dumitran 2012 - Ana Dumitran, „Pictura românească în județul Alba până la mijlocul secolului al XIX-lea. Demersuri pentru o bază de date”, în *Patrimonium Apulense*, XII, 2012, p. 259-262
- Popeangă 1987 - Vasile Popeangă, „Activitatea desfășurată de Onisifor Ghibu în anii 1910-1914 pentru îndrumarea școlilor românești din Transilvania”, în *Ziridava*, XV-XVI, 1987, p. 259-268
- Rustoiu, Vaida 2008 - Ioana Rustoiu, Dănilă Vaida, *Cronica parohiei Pâclișa (1901-1944)*, Alba Iulia, 2008
- SJAAN - Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale
- Soroștineanu 2005 - Valeria Soroștineanu, „Sentimentul religios în Arhidieceza Ortodoxă a Transilvaniei (1899-1916). Considerații generale”, în *Studia Universitatis Cibiensis. Series Historica*, II, Sibiu, 2005, p. 229-240
- Stricatu 2017 - Ilie Stricatu, *Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite (1914-1918)*, Cluj-Napoca, 2017
- Tăslăuanu 1916 - Octavian Tăslăuanu, *3 luni pe câmpul de răsboiu*, București, 1916

Cuvinte-cheie: școli confesionale, ortodox, Protopopiatul ortodox Sebeș, icoane, tablouri istorice, inspecții școlare

Keywords: confessional schools, Orthodox, Sebeș Orthodox Archpriestship, icons, historical paintings, school inspections

ROMÂNIA * ARHIVELE NAȚIONALE * ALBA

PROTOCOL

luat în comuna Cacova
 protopopiatul Sebeșului la 2. Iunie 1911,
 cu ocazia inspecțiunii școlare.

Caracterul școlii: Confesională gr. or.

I. 1. Starea edificiului școlar: a) Salele de învățământ corespunz.
 b) Locuința învățătorului nu este
 c) Dependentele în mnt

2. Curățenia și încălzirea în edificiul școlar corespunzătoare

3. Mobiliarul școlii e complet și în ordine? da

4. Inscricția de pe școală e conform legii? da

II. 1. Dispune școala de rechizitele necesare? nu

2. E provăzută școala cu insignii religioase (sf. cruce, icoane religioase, tablouri, portrete de ale arhierilor și binefăcătorilor bisericii și școlii) și cari sunt acelea?
toate minuscă portretul lui
"Saguna"

3. Cum se poartă protocoalele școlii: a) Cronica școlară; b) Protocolul de înmatriculare; c) Protocolul de clasificare și de absenții; d) Protocolul de inspecțiune?
defectuos. Cronica nu mi-
lipsește. Protocolul de clasificare necum-
plut

III. 1. Numărul copiilor obligați a cerceta școala de toate zilele: 33
 2. Numărul copiilor înmatriculați (băieți 15 fete 14) 29
 3. Numărul copiilor prezenți în ziua vizitațiunii 28

IV. 1. Școala e cercetată regulat? da
 2. S-au prezintat listele de absenții la timp? da
 3. Cu ce rezultat? bine
 4. Ce sune au incurs din pedepse? —
 5. Spre ce s'au întrebuințat? —

Fig. 1 a - Formularul inspecțiilor școlare, pagina 1.
 Situația școlii din Cacova (1911)

ROMÂNIA * ARHIVELE NAȚIONALE * ALBA

2. E învățământul peste tot educativ? da

3. Dă-se importanța cuvenită educației religioase și educației care corespunde mai bine sufletului poporului? da

4. Cum e educația fizică? în deservul lui

5. Cum e educația estetică? "

6. Cum e educația practică? "

7. Cum e disciplina? "

8. Ce metodă are învățătorul? practică

9. Ține-se cont de principiile pedagogice ale dezvoltării interesului multilateral? da

10. E învățământul intuitiv? da

11. Facu-se excursii, câte pe an și unde? 2 la câmp

12. Respectă-se individualitatea fiecărui elev? da

13. Respectă-se planul de învățământ? nu

14. Cari obiecte de învățământ sunt mai neglijate? rețete
român

15. Cum e planul de oare? normal

IX. 1. Are școala o colecție a legilor și regulamentelor școlare și a circularilor consistoriale și ministeriale, și în ce ordine se țin? nu

2. Ținu-se conferințe didactice (învățătorul cu preotul)? nu

a) Există protocol de conferințe? nu

b) În ce ordine? —

3. Ținutu-s-a sărbarea școlară cu ocazia hrănirii școlai, și cu ce rezultat? nu

X. 1. Cât de mare e biblioteca școlară (câte volume)? —

2. Din ce izvoare se susține? —

3. Ce spor e față de anul trecut în numărul cărților? —

4. Câte cărți sunt pentru tinerimea din școala de toate zilele? —

5. Câte cărți sunt pentru tinerimea adultă? —

6. Câte cărți sunt pentru învățător? —

7. Câte cărți s'au cetit în anul școlar din urmă? —

8. Cari cărți sunt mai căutate? —

XI. 1. Există grădina școlară și în ce întindere? —

2. E cultivată sau nu? —

3. Se ține instrucție cu copiii în grădinarit (legumărit — pomărit —) —

4. Prin cine și cu ce rezultat? —

5. Cine ia folosul grădinii? —

XII. Vizitează parohul ca director școlar școala, așa cum îi obligă alineatul 6 pct. c) al §-lui 121 din „Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile

Fig. 1 c - Formularul inspecțiilor școlare, pagina 3.
Situția școlii din Cacova (1911)

Cacova

poporale", edat de congresul național-bisericesc din 1909? Afă-se despre aceasta urmă în cronica școlară sau în protocolul de inspecțiune? da

XIII. Împlinește-și comitetul parohial (scaunul școlar) datoria față de școală? da

XIV. Înlăturatu-s-au scăderile relevate de inspectorul tractual sau de comisarul consistorial, cu ocazia ultimei inspecții? nu
De ce nu? _____

XV. Ce observări a făcut inspectorul regesc de școale cu prilejul ultimei inspecții?
Se au poartat protocoalele în ordine și se observă planul de învățământ. Se au procurat cărțile necesare.

XVI. Dispozițiile protopresbiterului (comisarului) făcute cu ocazia vizitării, relativ la:

a) școală și rechizite: procurarea cărților necesare. Se au procurat cărțile necesare.

b) cercetarea regulată a școlii, absenții, procurarea de manuale și rechizite: _____

c) metoda învățământului; educație: Trăiește bine. Se observă planul de învățământ. În școală se au procurat cărțile necesare, și se au procurat manualele necesare.

XVII. Protocolul de față a fost luat la cunoștință de:

Vasilie Mihai
preot, director școlar.

Teodor Murguș
învățător.

XVIII. Dispoziții ce se recomandă P. V. Consistor, pentru a fi luate: Se recomandă să fie admoniat și îndrumat sub urmări disciplinare și să se implină deplin cu zel și acuratețe.

Sergiu Medecaru
protopresbiter, inspector școlar tractual.

Fig. 1 d - Formularul inspecțiilor școlare, pagina 4.
Situția școlii din Cacova (1911)

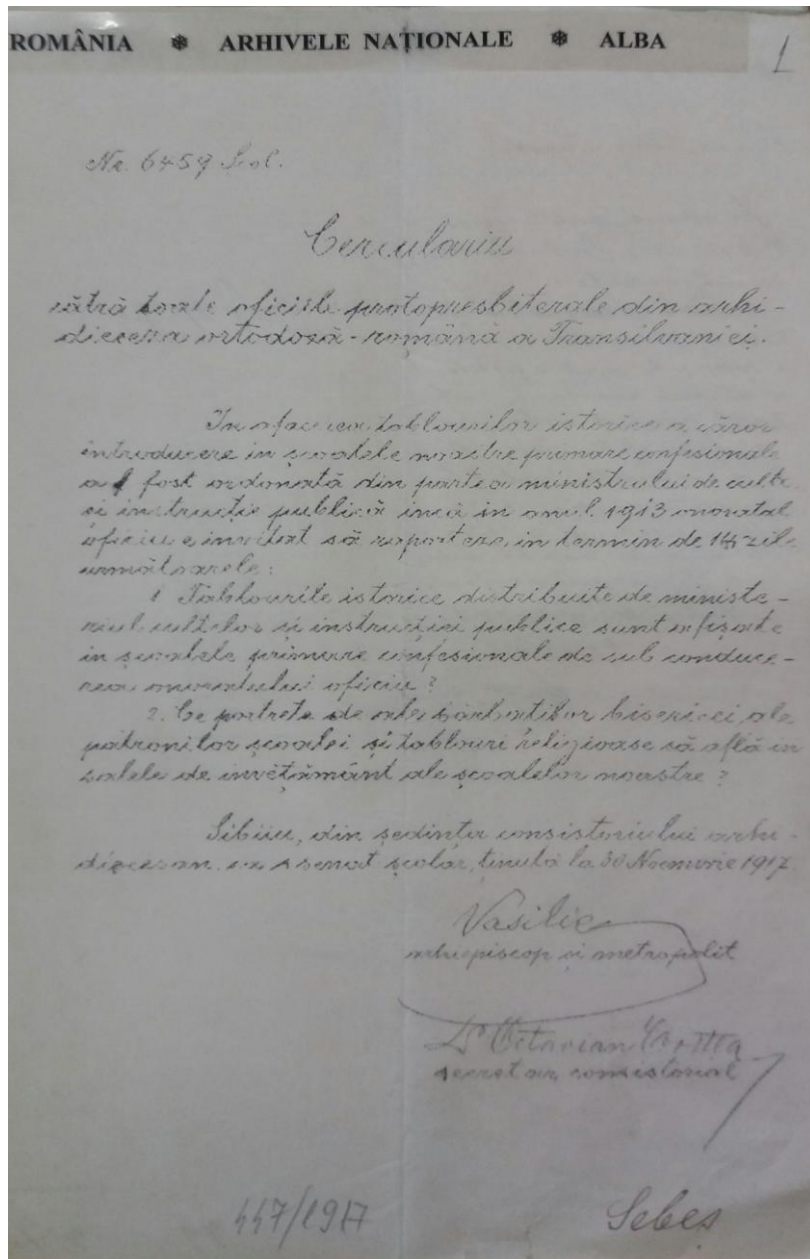

Fig. 2 – Solicitarea unor statistici referitoare la prezența în școlile confessionale românești a tablourilor istorice cu imagini din istoria Ungariei, dar și a altor „tablouri istorice și religioase”

Censpect 8°

dupre tablourile religioase n ale patronilor biserică p'icoa-
li, din scolare de învățământ al școlilor din protop. Sebeșului.

Nr Ort	Comuna	Terane religioase Hramul vicinilor	Portretele	Observare
1	Borghin	-	Saguna	
2	Colibi	Măica Dni	-	
3	Căcora	Trei Ierarhi (Hram)	M. Ia Regelă Francisc Jorj	
4	Călnic	-	Andru Bar. de Saguna	
5	Capâlna	-	-	
6	Coara	Trei Ierarhi (Hram) Măicuța Măriei	M. Ia Regelă Francisc Jorj	Saguna Gorsdu
7	Drăia	S. George (Hram), Rădăniș, S. Mihail, S. Ilie, Măicuța Măriei	Saguna Șimon Romanul	
8	Deal	S. Nicolae (Hram)	-	
9	Lănerăm	-	A. Saguna Em Gorsdu	
10	Lăz	Săvadi p'uncii și din 1 la mine	A. Saguna	
11	Loman	M. St. George (Hram)	Saguna Jean McHram	
12	Parda de nis	-	"	
13	Phaba	-	-	
14	Pînăfalău	Măicuța Măriei de Dicu (Hram) Cini ceu de Tami	M. Ia Regelă Francisc Jorj Saguna, Jean McHram	
15	Pământ de jos	S. Ioan Botezătorul (Hram) Ios Christor, Măicuța Dni	-	
16	Pământ de nis	-	M. Ia Reg. Francisc Jorj Saguna, Gorsdu	
17	Pucurest	-	-	Nu sunt
18	Răchita	Trei Ierarhi (Hram)	Saguna	
19	Trugus	"	"	
20	Răhau	Trei Ierarhi (Hram) S. George, S. Nicolae	M. Ia Regelă Francisc Jorj Saguna, Gorsdu	
21	Lăsciori	S. Nicolae (Hram)	Em Gorsdu	
22	Sebeșul săsc	Trei Ierarhi (Hram) Lăsciori după Cărnă S. Ia Grădina (Șimon)	M. Ia Regelă Francisc Jorj Șimon Romanul	
23	Sebeșel	Trei Ierarhi (Hram) S. Ioan Botezătorul	M. Saguna Jean McHram	
24	Truguz	-	M. Ia Regelă Francisc Jorj Em Gorsdu, Saguna	
25	Tărtăria	-	-	
26	Vingur	M. St. George (Hram)	Saguna Gorsdu	

Sebeș, 20 Decembrie 1917
Sergiu Medean

Fig. 3 - Statistica protopopului Sergiu Medean referitoare la prezența/absența din școlile Protopopiatului ortodox Sebeș a icoanelor și portretelor istorice